

**ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ ДЕРЖАВ ЧЕТВЕРНОГО СОЮЗУ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1918 РОЦІ**

Досліджуються відносини німецького й австро-угорського військового командування з українськими урядами в галузі судочинства у їхній історичній та юридичній еволюції, аналізуються особливості військового судочинства держав Четверного союзу на території України в 1918 р.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Гетьманат, Четверний союз, військова юстиція, карне судочинство.

Постановка проблеми. Правова оцінка здійснюваного на території України у 1918 році військового судочинства Центральних держав є надзвичайно цікавою для характеристики державотворчих пошуків української політичної еліти на завершальному періоді діяльності Центральної ради та у добу Гетьманату. Розгляд і вивчення особливостей правового оформлення діяльності на землях України судових органів військових місій Четверного союзу та поширення їх юрисдикції на українських громадян є одним із ключів до загальної оцінки правового режиму перебування цих, формально дружніх, військ на території нашої держави у 1918 році. Тож дослідження діяльності судових органів Центральних держав дозволить сформулювати найбільш повну й об'єктивну картину правової реальності періоду Центральної ради та Гетьманату.

Ступінь наукової розробки проблеми. Тією чи іншою мірою до питання встановлення на території України військово-польових судів армій Четверного союзу у своїх дослідженнях зверталися О.В. Тимошук, В.І. Головченко та В.Ф. Солдатенко, О.О. Кураєв, Н. В. Кришина та інші. Разом з тим, більшість дослідників періоду державотворчих пошуків 1917-1921 рр. питанням діяльності військових судових органів держав Четверного союзу відводять незначну увагу, що зазвичай обмежується цитуванням наказу фельдмаршала Ейхгорна від 25 квітня 1918 р. № 21 про поширення юрисдикції німецьких військово-польових судів на українських громадян. Це служить обґрунтуванням положення про засилля німецької військової адміністрації та її провідну роль у здійсненні Гетьманського перевороту. Разом із тим, науковці зазвичай випускають, щонайменше, правову підставу аналогічного поширення юрисдикції військово-польових судів Австро-Угорщини, а також подальшу долю відносин судових органів Союзників із українськими громадянами та національними судами. Практично не згадується характер проваджуваного судочин-

ства. На ці та інші питання й буде спрямована наша наукова розвідка.

Виклад основного матеріалу. У відповідь на відозви представників Української Центральної Ради до народів Німеччини та Австро-Угорщини (січень – лютий 1918 р.), на територію України, під приводом захисту від великоросійської більшовицької експансії, у другій половині лютого 1918 р. введено війська держав Четверного союзу. Загалом контингент, що прибув на допомогу нечисленним військам УНР, складався із шести німецьких і чотирьох австро-угорських корпусів загальною чисельністю понад 450 тис. багнетів. При штабах корпусів, дивізій та окремих частин як німецьких, так і австро-угорських військ існували військово-польові суди, підсудності яких за законами своїх імперій підлягали всі кайзерівські та цісарсько-королівські офіцери і солдати, а також бранці військового супротивника і кримінальні злочинці з числа цивільного населення окупованих країн [1, с. 339]. Зрозуміло, що громадяни УНР не підлягали юрисдикції цих судових органів, оскільки були населенням формально союзної до Центральних держав держави.

Відносини українського населення із військами держав Четверного союзу, від самого приходу німецько-австрійських армій, були доволі напруженими. Недоброзичливе ставлення місцевих жителів до нових союзників пояснюється зпоміж іншого й такими факторами, як несвоечасне роз'яснення Центральною Радою причин і мети появи збройних формувань, які ще нещодавно представляли ворожі держави; відсутність єдиного механізму постачання прибулих військ, що призводило до вимушеного врегулювання цих питань на розсуд керівництва окремих формувань; пропаганда серед населення з боку опозиційних до Центральної Ради політичних сил тощо. Пом'якшенню конфронтації не сприяли тенденції до скорочення посівних площ, тотальне небажання селян приступати до посівної кампанії в умовах невизначеності питання про земе-

льну власність. Усе це сприймалося німецько-австрійською військовою адміністрацією як саботаж зобов'язань по забезпеченню продовольством, які взяла на себе Центральна Рада у ході переговорів у Брест-Литовську.

Бажаючи запобігти серйозним ексцесам у разі зростання напруженості у відносинах із населенням і намагаючись гарантувати безпеку власним збройним силам, навіть усупереч політиці власного уряду, командування німецьких частин вдавалося до роззброєння мешканців українських територій [2, с. 46]. Такі акції регламентувалися та здійснювалися на підставі відповідних наказів німецьких комендантів українських міст. Наприклад, установлювалося, що за зберігання холодної і вогнепальної зброї, амуніції, ручних гранат та вибухових речовин без дозволу німецьких властей місцеві мешканці підлягають смертній карі [3, Арк. 12, 42, 185; 4, Арк. 3].

Утім, на початку весни 1918 р. німецьке військове командування поведилося досить обережно, намагаючись не йти у відкриту конфронтацію з українським урядом і пояснюючи застосування сили вимушеними заходами для боротьби з більшовицькими угрупованнями та потребами самозахисту німецьких військ. У той же час, збройні формування Австро-Угорщини, що перебували на межі продовольчої кризи й гостро потребували поставок продуктів, з санкції Відня, діяли більш жорстко.

Переломним у політиці військового командування Німеччини вважається день 19 березня, коли генерал В. Гренер, «сірий кардинал» німецької місії в Україні, виступив із різкою критикою свого дипломатичного відомства за намагання ставитись до українського уряду як до рівного партнера і з вимогою узяти приклад з австрійців, які широко застосовували реквізиції збіжжя та запровадили практику смертної кари щодо місцевого населення [5, с. 283].

За два дні, 21 березня 1918 р., опубліковано розпорядження керуючого німецькими військами А. фон Лінзінгена про запровадження на території України законів воєнного часу та смертної кари. Серед порушень, які підлягали покаранню, називалися: невиконання військової присяги, шпionаж, державна зрада, порушення публічного спокою, заклик до повстання і т.п. [6, с. 64-65].

Міністр судових справ УНР М. С. Ткаченко уже 23 березня відповів на розпорядження А. фон Лінзінгена про запровадження законів воєнного часу та розширення юрисдикції військово-польових судів, циркуляром до прокураторів окружних судів, у якому, зокрема, нагадував,

що іноземні суди не мають законної сили в УНР, для суду над громадянами держави існує система загальних судів та військових судів при комендантах військових частин. Міністр окремо відзначив, що німецькі військово-польові суди можуть судити лише своїх військових. «Для покарання злочинців – мешканців Республіки, згідно з військовим станом, існують військові революційні суди при Українських Військових Комендантах, до яких німецькі та австрійські власті і мають представляти злочинців мешканців Республіки» [7, Арк. 22]. Підсумовуючи, М. С. Ткаченко прямо вказав, що «засуджування німецькими й австрійськими судами громадян УНР є втручання в законну судову власть і тому є беззаконним вчинком» [8, Арк. 1].

Німецькі та австрійські відомства поставились надзвичайно негативно до видання цього циркуляру. Зокрема, Д. І. Дорошенко згадує, що за 3 дні, 26 березня 1918 р., головне німецьке командування в Україні заявило протест як проти тону і форми циркуляру, так і проти того, що такий циркуляр було видано без попереднього вивчення справи і порозуміння із німецькими властями [9, с. 17]. С.П. Шелухін, представник партії соціал-федералістів і наступник М. С. Ткаченка на посаді міністра юстиції, пізніше докладав ряду зусиль, щоб загладити «негарне враження» від цього документа.

Дослідники проблематики Головченко В.І. та Солдатенко В.Ф. указують, що роз'яснення про неправомірність такого роду дій військової адміністрації Союзників надавалося також і МВС УНР. Проте німецькі та австрійські військово-польові суди продовжували виносити смертні вироки щодо громадян УНР [10, с. 202]. Так, у Миколаєві німецьким військово-польовим судом 4 особи було засуджено до смертної кари за зберігання зброї і патронів [11, с. 79-80]. 13 жителів було засуджено за зберігання зброї у Харкові [12, с. 41]. Німецькими властями був заарештований навіть неповнолітній учень 8 класу Одеської 2-ї гімназії, Дмитро Кобзев, у квартирі якого знайшли дві рушниці [13, Арк. 258].

Окремі вияви нехтування державним законодавством УНР німецько-австрійською військовою юстицією усе ж вдавалося припинити. Так, у зв'язку зі смертними вироками дванадцятьом мешканцям Херсона була утворена спеціальна слідча комісія Центральної Ради на чолі із сіоністом Мойсеєм Гіндесом, але її вимоги скасувати чи відкласти виконання присуду командир дислокованої в місті 11-ї дивізії австрійський генерал фон Мец відхилив. Тоді М. Гіндес на-

правив телеграми М. С. Грушевському, В.О. Голубовичу й членам уряду УНР. Голова Ради Народних Міністрів УНР негайно (вночі) звернувся телеграмою до командувача австрійських військ фельдмаршала Е. Бем-Ермолі й телеграфував послові графу Й. Форгачу. Лише після цього вирок скасували [14].

Зазначимо, що загальна картина подій залишалась невтішною – німецька військова адміністрація поступово перебирала на себе функції судової системи [15, с. 53-62.].

Втім, ситуація на «ввіреній» союзним арміям території із кожним днем загрожувала вийти з-під хисткого контролю. Момент вимагав рішучих дій. 24 квітня 1918 р. у Києві відбулась нарада вищих німецьких і австро-угорських військових та дипломатичних посадовців. Зокрема, були присутні генерал-лейтенант В. Греннер, німецький посол в Україні барон А. Мумм, австрійський посол граф Й. Форгач, німецький військовий аташе Штольценберг, австро-угорський військовий аташе майор Флейшман та урядовець військового посольства Принцінг [9, с. 30]. На зустрічі обговорювалось вироблення спільної лінії поведінки у ситуації, що склалась в Україні. Серед іншого, сторони дійшли згоди щодо майбутнього судоустрою на території України, який мав базуватись на таких засадах: а) Для усіх вчинків і злочинів супроти союзних військ установлюються німецькі та австро-угорські польові суди; б) українська юстиція має бути захищена від терору будь-яких політичних організацій; в) у разі відсутності в Україні відповідних військових судових законів, мають застосовуватись закони Центральних держав [9, с. 30-31].

Повний перелік із восьми вимог до Центральної Ради було передано голові Ради Народних Міністрів В. О. Голубовичу. Прем'єр-міністр УНР попросив два дні на роздуми [5, с. 295]. Того ж дня ці засади були узгоджені на зустрічі генерал-лейтенанта В. Гренера із П. П. Скоропадським, у ході обговорення умов підтримки німецьких і австро-угорських військ у разі успішного здійснення генералом Скоропадським державного перевороту.

Формальним приводом для активізації зусиль стало викрадення підлеглими Міністра внутрішніх справ УНР М. С. Ткаченка єврейського банкіра А. Доброго, який активно співпрацював із німецькими військами. Зауважимо, що навіть в оцінках самих німецьких представників в Україні ця подія визнавалася «досить незначною».

Утім, привід було знайдено. Німецький посол А. Мумм звернувся до прем'єра В.О. Голубо-

вича з вимогою відшукати А. Доброго та покарати людей, які його викрали. Коли ж протягом доби цього не було виконано, а, за повідомленнями агентів, участь уряду УНР у афері із викраденим банкіром ставала усе більш правдоподібною, ген. В. Гренер запропонував фельдмаршалу видати наказ, згідно з яким усі злочини проти суспільного порядку каратимуться лише особливими німецькими польовими судами [16, с. 53-54].

Результатом стало підписання 25 квітня 1918 р. головнокомандуючим німецькими військами в Україні генерал-фельдмаршалом Г. фон Ейхгорном Наказу № 21. Ним німецькі військово-польові суди оголошувалися фактично виключними органами кримінальної юстиції на всій території країни, «де тільки перебувають німецькі війська». Документ містив чотири основні пункти:

1. Виключно особливому німецькому польовому суду підлягають усі вчинки проти громадського порядку, а також злочини проти німецьких і союзних військ, як і проти всіх осіб, що до них належать.

2. Заборонено будь-яке порушення публічного спокою, до якого також віднесено «вуличні збіговища».

3. Заборонена усна та друкована агітація. Часописам, що публікуватимуть інформацію такого характеру, загрожуватиме закриття.

4. Констатовалось продовження діяльності українських судових установ, у обсязі, що не суперечить першому пункту.

Наказ вступав у дію негайно, після опублікування. Виконання наказу покладалося на штаб 27 армійського корпусу [9, с. 33].

Зазначимо, що цей нормативно-правовий документ виданий на підставі імператорського наказу про надзвичайне військово-польове судочинство, який діяв у Німеччині з 28 грудня 1899 р. Імператорський наказ поширювався на територію перебування німецьких військ і передбачав їх захист від нападів і ворожих дій місцевих жителів [17, с. 70].

Запровадження військово-польових судів в Україні пояснювалося німецькими властями тим, що багато українських судів неспроможні підтримати порядок і зберегти життя та майно мирних жителів від постійних нападів озброєних людей. Тому німецькі власті мають узяти справу в свої руки, тим більше, що значна частина жителів перебуває на боці більшовиків, а останні ніколи не припиняли своєї пропаганди [18, Арк. 32].

Документ, підписаний Г. фон Ейхгорном, став предметом бурхливого обговорення Малої Ради.

Наступні два дні – 27 та 28 квітня 1918 р. у Раді точились гострі дебати щодо можливої реакції.

Голова Ради Народних Міністрів В.О. Голубович оголосив присутнім про інтерпеляцію політичних кіл Німеччини у Рейхстазі щодо наказу Г. фон Ейхгорна про засів полів. Окрилені тим, що депутати німецького парламенту начебто піддали критиці попередній наказ командувача німецькими окупаційними військами в Україні, депутати Малої Ради вирішили, що цей наказ Г. фон Ейхгорна був його особистим демаршем, не погодженим із німецькими властями. Лунали навіть вимоги оголошення посла А. Мумма та генерал-фельдмаршала Г. фон Ейхорна *persona non grata*, ухвали звернення зі скаргами до Рейхстагу, погрози збройним опором.

Утім усе це було не більше ніж струсом повітря, адже Центральна Рада перебувала в ілюзії наявності у неї хоч якихось засобів впливу на союзні війська. Уся її немічність проявилась, коли ввечері 28 квітня до зали увірвався загін німецьких солдатів, і офіцер, що керував ними, оголосив про арешт ряду українських високопосадовців.

Зазначимо, що на засіданні Рейхстагу 4 травня 1918 р. німецький віце-канцлер Фрідріх фон Пайер, доповідаючи про дії німецького військового командування в Україні, зупинився зокрема і на арештах 28 квітня 1918 р. керуючого МЗС УНР М.М. Любинського та директора адміністративно-політичного департаменту МВС УНР Ю.Г. Гасвського. Віце-канцлер пояснював цей вчинок як вимушений акт захисту проти дій «Комітету спасіння України», який домагався вигнання німців. Тому з метою самозахисту, наголосив віце-канцлер, фон Ейхгорн змушений був видати наказ про поширення юрисдикції німецьких військово-польових судів на громадян України [10, с. 273-274].

За три дні після підписання Г. фон Ейхгорном наказу № 21, 28 квітня 1918 р., австро-угорська військова адміністрація, штаб якої знаходився в Одесі, видала аналогічне розпорядження № 3964 про встановлення на території перебування військ Австро-Угорщини системи військово-польових судів. Втім, очевидно, віддаленість Одеси та затримки у передачі інформації, спричинені недосконалістю інфраструктури, не дозволили Центральній Раді встигнути висловити протест ще й з цього приводу.

29 квітня 1918 р. у Києві відбувся Гетьманський переворот, внаслідок якого до влади прийшов П.П. Скоропадський. Новообраний гетьман у цілому дав згоду на умови підтримки, пропонувані В. Гренером. П.П. Скоропадський визнав

юрисдикцію німецько-австрійських військово-польових судів на території України та їх право судити громадян Української держави.

Відразу після зміни влади в Україні 29 квітня 1918 р. у Києві були розклесні оголошення генерал-фельдмаршала Ейхгорна німецькою та російською мовами. У ньому йшлося про те, що німецьким військово-польовим судам підлягають усі особи, які вчинили злочини проти німецьких військ та осіб, що належали до них [19, Арк. 20].

Цим оголошенням генерал-фельдмаршал Ейхгорн фактично стверджував, що вважає чинним власний наказ № 21 від 25 квітня 1918 р. про запровадження військово-польових судів. Проте оголошення 29 квітня 1918 р. дещо відрізнялося від попереднього наказу 25 квітня. У ньому юрисдикція військово-польових судів обмежувалася лише злочинами проти німецьких військ.

Із приходом до влади в Україні П. П. Скоропадського, на думку О.В. Тимощука, ситуація, що після підписання наказів № 21 та № 3964 набула форми неприкритого втручання у юрисдикцію української судової влади, все ж почала змінюватися у бік повернення українській Феміді її повноважень [1, с. 344].

Передусім українським керманічам вдалося переконати командування військ Четверного союзу у недоцільності застосування кримінальних норм воєнного часу на усій території Української Держави. Сторони досягли згоди стосовно цього уже на початку травня, про що, зокрема, може свідчити телеграма майора Флейшмана до командувача Австро-Угорською Східною Армією. У ній указується, що на територіях, зайнятих Австро-Угорщиною, за погодженням Союзників вводяться визначення покарань, однакові з чинними у зоні розміщення німецьких військ, а уся подальша політика стосовно розмежування підсудності між українськими та німецькими судами залишається у межах влади Г. фон Ейхгорна [1, с. 341-342]. Отже, Австро-Угорська Східна армія зробила крок до уніфікації карного судочинства та перебудови судової діяльності за німецькою моделлю.

Другим важливим фактором, який сприяв певному послабленню режиму німецько-австрійських військово-польових судів, стала судова реформа, здійснена П. П. Скоропадським. Зокрема, гетьман фактично відновив місцеве судочинство, вимушено повернувши на посади в судах кадри, призначені ще за часів Російської імперії. Цим кроком була розв'язана проблема гострої нестачі кваліфікованого персоналу для роботи у системі судів на місцевому рівні [20, с. 99].

Уже у травні у Києві із представників Міністерства судових справ створено комісію під головуванням товариша (заступника) міністра професора С.В. Завадського, покликана розробити пропозиції українського уряду щодо розмежування підсудності між українськими та німецькими та австро-угорськими судами. Представлений комісією документ передусім висловлював пропозицію обмежити підсудність австро-німецьких судів справами про злочини, спрямовані безпосередньо або побічно проти австро-німецьких військ, і правопорушеннями, скоєними чинами австро-німецьких військ. Пропозиції також стосувались регламентування взаємодії австро-німецьких та українських слідчих, прокурорських і судових органів при здійсненні своїх повноважень у напрямку поширення взаємної співучасті у карному судочинстві [1, с. 342-343].

Відповідь на ці пропозиції за підписами начальника штабу німецьких військ ген. Гренера і військового уповноваженого Австро-Угорської Східної армії майора Флейшмана надійшла на ім'я професора С. Завадського 30 червня 1918 року. Цим документом німецько-австрійські адміністрації принципово погодились із висловленими пропозиціями, щоправда, з певними застереженнями. Зокрема, у відповіді «дипломатично» оминули визнання першого пункту, висловленого українською стороною, про обмеження юрисдикції судів злочинами, стороною яких виступають військові чини німецько-австрійських армій. Натомість містилась ремарка про можливість українських громадян звертатись «за сприянням» до судів Союзників, які у таких випадках отримували б широкі можливості запитувати інформацію в українській адміністрації. Також німецько-австрійські адміністрації вимагали тіснішої співпраці судових інстанцій української та Союзницької сторін, із залишенням рішення щодо визначення підсудності кожної конкретної справи, у випадку виникнення сумнівів, німецькій стороні.

На нашу думку, досягнуті домовленості означали певне послаблення ультимативних умов, висловлених вищим німецьким командуванням напередодні Гетьманського перевороту. Упродовж решти часу перебування військ Німеччини та Австро-Угорщини на території України питання розмежування підсудності та інші суттєві питання функціонування військово-польових судів принципово не порушувались, оскільки були визнані сторонами вичерпаними із відповіддю Гренера і Фляйшмана 30 червня 1918 р.

Спробуємо охарактеризувати характер здійснюваного військово-польового судочинства.

Як відомо, військово-польовий суд за своєю суттю є виключним або надзвичайним судом із спрощеною і прискореною судовою процедурою.

Німецький військово-польовий суд не мав постійного складу. У кожному окремому випадку призначався свій «суддівський корпус», освітньо-кваліфікаційні вимоги до якого, зрозуміло, були досить лояльними. Головував на засіданні, і фактично керував нарадою суддів т.зв. судовий офіцер (Gerichtsoffizier), який діяв при кожному штабі німецьких військових частин або комендатурі. Він мав і ряд інших обов'язків, до яких належали підготовка справи, розслідування її обставин, виконання функції обвинувачення та нагляду за виконанням вироків. Відповідно до наданих повноважень, такий службовець мав змогу суттєво впливати на процеси судочинства. Зазвичай, функції судового офіцера виконував комендант міста, в якому розміщала певна німецька військова частина.

Командуючий тієї чи іншої німецької військової частини чи підрозділу виконував також функції верховного розпорядника суду, а, відповідно, йому належало необмежене право змінювати вироки суду, призначати його склад, визначати хід самого засідання суду та захист. Усі ці правила були зафіксовані в інструкції, яка видавалася лише військовим [21, с. 40-42].

Суд у процесі розгляду справи міг значно відступати від імперського законодавства, надміру жорстоко, або, навпаки, вельми поблажливо караючи підсудних. Загалом, з процесуального боку, суд послуговувався не стільки законодавством Німеччини чи будь-якої іншої держави, скільки діяв на власний розсуд, послуговуючись переконаннями головуючого офіцера.

Утім, не можна однозначно стверджувати, що військово-польові суди держав Четверного союзу були лише інструментом репресій, що слугував союзним арміям. Той же А.А. Гольденвейзер наводить у спогадах розповідь про процес, на якому він представляв захист у справі про агітацію проти німецьких військ. На превеликий подив автора, який був упевненим у винесенні вироку підсудним, «суд постановив визнати підсудних виправданими. У суду є підозри, що промови обурливого змісту справді були виголошені. Втім, слідство не надало тому достатніх доказів» [21, с. 42].

Тож можемо стверджувати, що принаймні в деяких випадках суд відбувався на засадах змагальності (там, де захист був допущений до процесу Gerichtsoffizier'ом), а до підсудного засто-

совувався принцип презумпції невинності, що призводило до виправдання у разі браку доказів.

Висновки. Установлення підсудності українських громадян німецько-австрійським військово-польовим судам було важливим елементом української політики союзників Центрального блоку.

Поширення юрисдикції німецько-австрійських військово-польових судів на територію УНР і підсудність їм українських громадян набула неоднозначного, з погляду міжнародного права, юридичного оформлення.

Дата 25 квітня 1918 р., яка оголошується дослідниками часом початку відліку дії на території УНР військово-польових судів держав Четверного союзу, може вважатись лише датою *de jure*, тоді як *de facto* німецько-австрійські військово-польові суди розповсюдили свою юрисдикцію на українське населення значно раніше.

У перші місяці Гетьманату українській стороні вдалося здобути певні поступки з боку німецько-австрійських військових адміністрацій щодо розподілу підсудності органів юстиції держав. Це свідчить про перебільшення категоричних тверджень деяких дослідників про «судове засилля окупаційних військ» і безумовний тиск цих органів на українське населення й адміністрацію. Відзначимо також можливості української сторони для певного, хоча й дуже обмеженого, втручання у німецько-австрійське судочинство, що знаходило розуміння у командування військ Четверного союзу.

Заперечимо також звичну для української історичної науки тезу про зверхність німецького й австро-угорського судочинства над українським і повну безправність останнього. Усі зібрані дослідниками «докази» стосуються лише карного судочинства, тоді як адміністративне та цивільне судочинство залишалось у юрисдикції української судової адміністрації, а загалом нечасті спроби військових властей на місцях втрутитись у його провадження не знаходили порозуміння у центрального керівництва військових місій держав Четверного союзу.

У цілому вважаємо необхідним погодитись із думкою О.В. Тимошука, що гетьманські судові органи, хоча й були дещо обмежені у своїй компетенції, усе ж здійснювали суверенну державну владу. Те ж твердження, хоча з дещо більшою пересторогою, може бути застосованим і до судів Центральної Ради.

Список літератури

1. Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. – К.: Парламентське видавництво, 2009 – 448 с.
2. Гольденвейзер А.А. Из киевских воспоминаний (1917-1920) // Революция на Украине по мемуарам белых. – М., 1930.
3. Горький М., Минц И. Крах Германской оккупации на Украине (по документам оккупантов). – М.: Государственное издательство «История Гражданской войны», 1936 р. – 203 с.
4. Гражданская война на Украине 1918-1920 гг. – Сборник документов и материалов. – В трех томах, четырех книгах. – Т.1, кн.1. – К., 1976.
5. Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918г – М.: Государственное издательство политической литературы, 1942. – 240 с.
6. Дорошенко Д.І. Історія України 1917 – 1923 рр. У 2 т. Т. 2. – Ужгород (б, в.), 1930.
7. Захарченко П.П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К., 1997. – 188 с.
8. Кришина Н.В. Діяльність німецької військової адміністрації в Україні в 1918 році. – Дис... к.і.н. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2006.
9. Кураєв О.О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини у Першій світовій війні: український напрямок – К., 2009. – 454 с.
10. Народна воля. – 1918, 24 квітня.
11. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси – К.: Інститут історії України, 2011 – 336 с.
12. Рум'янцев В.О. Судова система України в період «Української революції» 1917-1921 рр. // Проблеми законності №100/2009.
13. Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): Монографія. – Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 462 с.
14. Харьковщина в период гражданской войны и иностранной военной интервенции 1918-1920 гг. Сборник документов и материалов. – Харьков: Прапор, 1973. – 324 с.
15. ЦДАВО України – Ф. 3766 – Оп. 1 – Спр. 80.
16. ЦДАВО України. - Ф. 2311. - Оп. 1. - Спр. 133.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 1715.
18. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 791.

19. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 308.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2209. – Оп. 1. – Од. зб. 8.

21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 1715.

Стаття надійшла до редколегії 7 червня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

A.V. Makarchuk

Military justice of the Quadruple Alliance on the territory of Ukraine in 1918

Summary

Author studies the interactions between German and Austro-Hungarian military command and Ukrainian governments in its historical and legal evolution, analyzes the details of military procedure of the states of Quadruple Alliance on Ukrainian land.

A.V. Makarchuk

Военная юстиция государств Четверного союза на территории Украины в 1918 году

Аннотация

Исследуются отношения германского и австро-венгерского военного командования с украинскими правительствами в сфере судопроизводства в их исторической и юридической эволюции, анализируются особенности военного судопроизводства государств Четверного союза на территории Украины в 1918 г.